

2. Polenina S.V. Sotsialnye aspekty zakonodatelnoy deyatelnosti / S.V. Polenina // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1981. – № 11. – С. 3–10.
3. Sokolova A.A. Sotsialnye predposylki formirovaniya prava / A.A. Sokolova / Problemy teorii prava i gosudarstva, istorii politiko-pravovoy mysli: Sbornik rabot. – Almaty. – 2005. – С. 55–57.
4. Berman G.Dzh. Zapadnaya traditsiya prava: epoha formirovaniya / G.Dzh. Berman. – M. – Norma. – 1998. – 624 s.
5. Polenina S.V. Sotsialnye aspekty pravotvorchestva i realizatsii prava / S.V. Polenina, E.V. Kumanin // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1984. – № 8. – С. 12–19.
6. Paulov P.A. Faktornyy analiz sovremennoy rossiysskogo zakonodatelstva: – dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.01 / Paulov Pavel Aleksandrovich. – Samara, 2010. – 246 s.
7. Sokolova A.A. Sotsialnye aspekty pravobrazovaniya: avtoreferat dis. ... d-ra jurid. nauk: 12.00.01 / Sokolova Alla Anatolevna. – Minsk. – 2003. – 38 s.
8. Deklaratsiya pro likvidatsiyu vsih form neterpimosti ta diskriminatsiyi na osnovi religiyi i perekonan. Progoloshena rezolyutsieyu 36/55 Generalnoyi Asambleyi OON vid 25.11.1981 [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.un.org>.
9. Pro pravonastupnistvo: Zakon Ukraini vid 12.09.1991 № 1543-12 // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini. – 1991. – № 46. – st. 617.
10. Pro priynyattya Radoyu OON z prav lyudini rezolyutsiyi «Zaohochennya prav lyudini ta osnovnih svobod zavdyaki bilsh glibokomu rozuminnu traditsiyinih tsinnostey lyudstva...» [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/FD74E649332CFF3644257A86005BCDC8.
11. David R., Zhoffre-Spinozi, K. Osnovnye pravovye sistemy sovremennosti / R. David, K. Zhoffre-Spinozi. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya. – 1999. – 400 s. Pro ochishchennya vladi: Zakon Ukraini vid 16.09.2014 № 1682-VII // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini. – 2014. – № 44. – st. 2041.
12. Evgrafova E.P. Inshiy poglyad na doslidzhennya strukturi i sistemi prava / E.P. Evgrafova // Visnik APrNU. – H.: Pravo. – 2012. – № 8. – С. 52–64.
13. Mazurenko A.P. Pravotvorcheskaya politika: teoreticheskie i prikladnye problemy / A.P. Mazurenko // Theoretical & Applied Science. – № 3. – 2014. – С. 178–183.
14. Getman E. Predmet, ob'ekt ta sub'ekti kodifikatsiyi zakonodavstva Ukraini / E. Getman // Visnik APrNU. – H.: Pravo. – 2011. – № 8. – С. 28–35.
15. Suhova N.I. Antikorruptsiynaya ekspertiza normativnyh pravovyh aktov kak uslovie ih kachestva / N.I. Suhova, L.N. Ruban // Pravo. Zakonodatelstvo. Lichnost. – 2010. – № 2. – Saratov. – С. 103–106.
16. Dashkovska O. Genderna ekspertiza zakonodavstva: metodologichni aspekti / O. Dashkovska // Visnik APrNU. – H.: Pravo. – 2006. – № 4. – С. 219–225.
17. Limonnikova M.A. Pravovoe sodeystvie Venetsianskoy komissii Soveta Evropy v predotvrashchenii i ustraneniі konstitutsionnogo krizisna v gosudarstvah-chlenah / M.A. Limonnikova [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: www.gramota.net/materials/1/2008/6-2/38.html.
18. Suhodubova I.V. Chinniki rozvitku i zmitsnennya sistemi zakonodavstva / I.V. Suhodubova // Visnik prokuraturi. – 2008. – № 11. – С. 93–98.

Рецензент: доктор юридичних наук, Теремецький В.І.

УДК 342.511.1(497.1) «1903»

Чернік С. Д.,

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри правознавства
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

ПРАВОВИЙ СТАТУС КОРОЛЯ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ СЕРБІЇ 1903 РОКУ

У статті на основі аналізу Конституції Сербії 1903 року характеризується правовий статус короля. Акцентується увага на процедурі престолонаслідування. Визначено місце монарха в системі органів влади. Проаналізовані повноваження короля у сфері законодавчої, виконавчої та судової влади. Важливою складовою його діяльності було представництво Сербії на міжнародній арені.

Ключові слова: король, Сербія, Конституція, Народна скупщина, Рада міністрів, Державна рада.

Черник С.Д.

кандидат исторических наук,
старший преподаватель кафедры правоведения
Кировоградского государственного педагогического университета
имени Владимира Винниченка

ПРАВОВОЙ СТАТУС КОРОЛЯ ПО КОНСТИТУЦИИ СЕРБИИ 1903 ГОДА

В статье на основе анализа Конституции Сербии 1903 характеризуется правовой статус короля. Акцентируется внимание на процедуре престолонаследования. Определено место монарха в системе органов власти. Проанализированы полномочия короля в сфере законодательной, исполнительной и судебной власти. Важной составляющей его деятельности было представительство Сербии на международной арене.

Ключевые слова: король, Сербия, Конституция, Народная скупщина, Совет министров, Государственный совет.

Chernik S.D.,

Candidate of Sciences in History
Senior Instructor at the Department of Law
Kirovohrad V. Vynnychenko State Pedagogical University

LEGAL STATUS OF THE KING ACCORDING TO THE SERBIAN CONSTITUTION OF 1903

The article deals with the legal status of the King which has been analysed according to the provisions of the Serbian Constitution of 1903. The challenging issues of the royal order of succession have been highlighted because they were of the greatest importance to the Serbian society due to the downfall of the Obrenović dynasty who were deposed as the result of the May Coup in 1903. The order of succession has been researched and detailed in what concerns sovereign's death, failure to perform his/her duties for certain reasons, heir presumptive's being under age or his/her absence. The procedure of Regent's Council formation has been the subject of specific study also.

Current issues have been also well-researched: King's position in the Serbian State political power establishment, King's duties within the law-making process, as well as his specific role in approval and publication of laws. Important components of King's activities were the Serbian executive power agencies formation and control over their activities. Basic functions of the Council of Ministers in various spheres of social and political life in Serbia have been characterised. The constitutional and legal status of the Council of State, accountable to the King and National Assembly (narodna skupština), has been studied too.

The researcher has also dwelled on the King's participation in the Serbian judicial system formation including all its elements, cases whose submission to jurisdiction were within King's scope of competence, particularly, issues of pardon. Considerable amount of duties were held by the monarch while representing his nation abroad which was regulated by a number of articles of the Serbian Constitution of 1903. As the result the researcher concludes that royal powers were limited after main law of the country was adopted which finally led to the establishment of the constitutional monarchy and further development of the Serbian nation.

Keywords: King, Serbia, Constitution, National Assembly, Council of Ministers, Council of State.

Актуальність проблематики. Після проголошення незалежності Сербії на Берлінському конгресі у 1878 році розпочався досить складний шлях розбудови її державності. Невизначеність князя (з 1882 року короля) та представників різних політичних сил щодо внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу країни ускладнювала процес формування власне національної системи органів влади. Політична та економічна нестабільність призводила до перманентних криз та соціальних потрясінь в Сербії. Намагання прогресивних кіл сербського суспільства обмежити владу монарха через закріплення в основному законі держави значних повноважень за парламентом не завжди давали позитивний результат. Пошуки шляху розвитку державності Сербії

відображені в прийнятих Конституціях 1888, 1901, 1903 рр. Кожна редакція Конституції містила розділ, присвячений правовому статусу короля. Зокрема, Конституція 1903 року проголошувала Сербське королівство конституційною монархією з народним представництвом. Встановлена цим документом система органів влади забезпечила стабільний розвиток Сербії протягом найближчого десятиліття.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблеми розбудови державності Сербії на початку ХХ ст. досліджувалися багатьма вченими. На особливу увагу заслуговують праці С. І. Данченко [1], Я. В. Вишнякова [2], К. В. Никифорова [3] та А. Л. Шемякіна [4]. Зокрема, К. В. Никифоров у своїй монографії вивчав становлення та розвиток парламентаризму в Сербії у ХІХ – ХХ ст.ст., у тому числі й повноваження короля. Проте правовий статус сербського монарха на початку ХХ ст. не став предметом окремого дослідження, оскільки науковці розглядали його лише в контексті вивчення окреслених ними проблем. У зв'язку з цим є необхідним розкрити повноваження короля відповідно до норм Конституції Сербії 1903 року для більш повного уявлення про державотворчі процеси в країні.

Мета статті полягає у вивченні правового статусу сербського короля на основі аналізу норм Конституції Сербії 1903 року та визначенні його місця у системі органів державної влади.

Виклад матеріалу. Конституція Сербії 1903 року складалася з 15 розділів. Повноваження монарха закріплювалися переважно у четвертому розділі. Король проголошувався главою держави, повноваження якого чітко регламентувалися чинною Конституцією. Його особа була недоторканою (§40). Він не міг бути правителем іншої держави без погодження із парламентом (Народною скупщиною) (§55). Монарх вважався покровителем представників усіх віросповідань, але королівська родина мала сповідувати лише православ'я (§41-42) [5, с. 3].

Особливе місце у четвертому розділі посідали статті про престолонаслідування, що було пов'язано із подіями напередодні прийняття нової Конституції Сербії 1903 року. Нагадаємо, що однією із причин невдоволення сербського народу правлінням попереднього короля Олександра Обреновича стала відсутність у нього законних спадкоємців та намагання передати престол родичам своєї дружини Драги Машин. У зв'язку з державним переворотом в Белграді у травні 1903 року та поваленням династії Обреновичів, у новій Конституції 1903 року закріплювалося право лише представників династії Карагеоргієвичів бути монархами. Так, відповідно до §57 спадкоємцями престолу ставали сини короля, народжені у законному шлюбі, по праву першого народженого. Якщо король не залишав нащадків чоловічої статі, то престол переходив до представників єдинокровної бокової лінії у тому ж порядку первородства. Король та спадкоємець престолу стають повнолітніми при досягненні вісімнадцятирічного віку. У разі смерті короля, спадкоємець престолу негайно починав виконувати свої повноваження, про що інформував сербський народ відповідним маніфестом. Протягом десяти днів він збирав на засідання Народну скупщину для виголошення присяги. У разі відсутності парламенту у зв'язку його розпуску напередодні, скликався його попередній склад. У тексті присяги, яку король виголошував перед депутатами, відзначалося, що він зобов'язувався «охороняти незалежність Сербії, її територіальну

цілісність, дотримуватися народної Конституції, управляти, відповідно до неї [...] керуватися у своїх справах народним благом» [5, с. 11].

У випадку неповноліття монарха створювалася Рада регентства з трьох осіб, котрі призначалися Народною скупщиною з-поміж шести кандидатів, указаних в заповіті короля. Якщо такої вказівки не було, то скликалася Велика народна скупщина для обрання членів Ради регентства не пізніше ніж через один місяць після смерті короля. Регентом міг стати лише правоздатний громадянин Сербії православної віри, який народився на її території. Кандидат був не молодше 40 років й обов'язково з досвідом державної служби на посаді міністра, державного радника, генерала чи уповноваженого міністра, акредитованого при урядах іноземних держав. Після обрання у Народній скупщині шляхом таємного голосування регенти присягали на вірність короля та Конституції Сербії. Вони ставали відповідальними за виховання майбутнього короля, його майном управляв опікун, призначений королем у заповіті або згодом регентами (§62-75). Важливою, на нашу думку, є стаття про неможливість змінити Конституцію Сербії до досягнення повноліття короля [5, с. 12]. Така норма захищала права неповнолітнього монарха від можливих зазіхань на його владу з боку регентів або парламенту. У разі неможливості виконання своїх обов'язків королем за певних обставин, його законний повнолітній спадкоємець обіймав престол ще за життя правителя.

У випадку смерті короля за відсутності спадкоємців престолу чоловічої статі, якщо королева на цей момент була вагітна, то до народження монаршої дитини керівництво країни здійснювали голова Державної ради, голова Касаційного суду та міністр юстиції на правах тимчасового регентства. Якщо сербський престол залишався без спадкоємців, то тимчасово королівську владу здійснювала Рада міністрів. Протягом місяця скликалася Велика народна скупщина, яка вирішувала питання престолонаслідування. Відмітимо, що поновлення діяльності цього демократичного органу влади в Сербії є досить прогресивним, оскільки за попередньою Конституцією 1901 року його припинили скликали [6].

Розглянемо повноваження короля Сербії. Законодавча влада за Конституцією 1903 року здійснювалася королем та парламентом (Народною скупщиною). Монарх скликав скупщину на «звичайні» та «надзвичайні» сесії, відкривав та закривав їх особисто, проголошував тронну промову або видавав урочистий указ, контрасигнований усіма міністрами, про її відкриття. Правитель мав право відтермінувати сесію Народної скупщини не більше ніж на два місяці або розпустити її розпорядженням, що підписувалося Радою міністрів. У такому випадку в Сербії призначалися нові вибори до парламенту, який формувався не пізніше ніж через три місяці після оприлюднення указу (§54). Отже, король міг впливати на парламент у разі потреби, проте лише за згодою міністрів. Монарх мав право законодавчої ініціативи (§34). Закон, прийнятий парламентом, повинен ним санкціонуватися та оприлюднюватися. Жоден законодавчий акт не мав сили без королівського затвердження (§43) [5, с. 9-10].

Виконавча влада за Конституцією Сербії 1903 року в державі належала королю, яку він здійснював через Раду міністрів. Члени та голова уряду призначалися спеціальним указом короля. Кожен міністр відповідав за певну галузь державного управління (§131). Міністрами могли бути лише громадяни Сербії, котрі останніх п'ять

років проживали на її території. Жоден із членів королівської родини не мав право бути міністром (§132-133). Міністри були присутніми на засіданнях парламенту за власним бажанням або на вимогу депутатів. Іменем короля та під його контролем усі чиновники здійснювали свої функції. Водночас члени уряду звітували за свої дії перед ним та Народною скупщиною, тому депутати отримали право притягати міністрів до відповідальності за зраду державі та монарху, порушення конституційних прав сербських громадян, посадові злочини, у разі завдання збитків державі, порушенні законів (§136) [5, с. 24]. Слід відзначити, що для введення в дію нормативно-правових актів, прийнятих королем щодо державного управління, застосовувалася процедура контрасигнатури. Так, кожен такий документ повинен підписуватися відповідним міністром. Таким чином, король усю відповідальність за вирішення державних справ передавав профільним міністрам та у разі потреби дистанціювався від тих їхніх дій, що могли мати негативні наслідки для країни.

Відповідно до сьомого розділу Конституції Сербії 1903 року у системі органів державної влади продовжувала функціонувати Державна рада з досить широкими повноваженнями. До її складу входили 16 осіб, по вісім з яких призначали король та парламент. При цьому у доборі кандидатів вони брали участь одночасно. Нагадаємо, що за Конституцією Сербії 1901 року король одноособово формував та керував її діяльністю [6, с. 25]. Членом Державної ради міг стати лише громадянин Сербії, котрий досяг 35 років, здобув освіту за кордоном й перебував на державній службі не менше 10 років. Голова та віце-голова призначалися королем на три роки із числа призначуваних довічно осіб (§142-143). До повноважень Державної ради належало: розробка проектів законів та адміністративних розпоряджень на вимогу уряду; надання висновку щодо внесених до парламенту законопроектів; складання списків кандидатів на вакантні посади у Головному контролі, Касаційному та Апеляційному суді; прийняття остаточного рішення щодо скарг, пов'язаних з виборами в окружні скупщини; розгляд й вирішення спірних адміністративних справ, які спрямовані проти державних чиновників; вирішення спорів між різними адміністративними органами; схвалення часткових видатків із бюджету щодо надзвичайних потреб; вирішення виключних питань надання громадянства Сербії тощо [5, с. 26].

Слід відмітити, що король мав також повноваження й у сфері формування судової системи Сербії. Зокрема, відповідно до Конституції Сербії 1903 року всіх суддів в державі призначав король. Списки кандидатів на посади суддів складала Державна рада та Касаційний суд. Судді судів першої інстанції призначалися за списком, спільно сформованим міністром юстиції та головами Апеляційного і Касаційного судів (§154). Остаточне слово було за монархом. Сербський король також мав право помилування в кримінальних справах, пом'якшення покарання, його зменшення або скасування. При цьому зазначене право короля не поширювалося на міністрів уряду, які несли відповідальність за порушення законів у повній мірі. Тим самим, в Сербії намагалися запобігти безкарності тих чиновників, які спираючись на підтримку короля, чинили протиправні дії.

Король був головнокомандувачем армії Сербії (§46). У зовнішньополітичній сфері він мав наступні повноваження: представляв державу на міжнародній арені; оголошував війну, укладав мирні, союзні та інші договори, доводячи до відома

Народній скупщині. Торгові договори та угоди, що вимагали додаткових витрат бюджету чи звуження прав сербських громадян, обов'язково затверджувалися парламентом (§52). У сфері фінансів монарх наділявся правом карбувати монету, відповідно до закону (§49). Проте видатки з державного бюджету Сербії затверджувалися та контролювалися Народною скупщиною [5, с. 9-10], що свідчило про обмеження прав короля у фінансовій сфері.

Висновки. Конституція Сербії 1903 року юридично закріпила в державі конституційну монархію з народним представництвом. Король був главою держави, хоча, порівняно з попередньою Конституцією Сербії 1901 року його права обмежувалися. Законодавча влада фактично належала Народній скупщині, котра приймала закони. Король лише мав офіційно їх затверджувати. Найбільший обсяг повноважень правитель отримав у сфері формування органів виконавчої влади, яку він очолював, та контролю за їхньою діяльністю. Формально усі судді в Сербії також призначалися указом монарха. Король вважався головнокомандувачем армії та мав представницькі повноваження на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Данченко С.И. Развитие сербской государственности и Россия, 1878 – 1903 гг. / С. И. Данченко ; Отв. редактор И. В. Чуркина ; Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения и балканистики, Науч. центр общеславян. исслед. – М. : ИСБ, 1996. – 421 с.
2. Вишняков Я.В. Майский переворот 1903 г. и развитие сербской государственности / Я.В. Вишняков // Двести лет новой сербской государственности : К юбилею начала Первого сербского восстания 1804–1813 гг. / Отв. ред. В.К.Волков. – СПб. : Алетейя, 2005. – С. 201–213.
3. Никифоров К.В. Сербия на Балканах. XX век / К.В. Никифоров. – М.: Индрик. – 2012. – 176 с.
4. Шемякин А.Л. Народ и власть в независимой Сербии / А.Л. Шемякин // Двести лет новой сербской государственности: К юбилею начала Первого сербского восстания 1804–1813 гг. / Отв. ред. В.К.Волков. – СПб. : Алетейя, 2005. – С.175–201.
5. Устав Краљевине Србије из 1903. – КРФ : Штампано у државној штампарији краљевине Србије, 1916. : [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1901#page/1/mode/1up
6. Устав Краљевине Србије из 1901. – Београд : Државна штампарија краљевине Србије, 1901. : [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1903#page/0/mode/1up

References:

1. Danchenko S.I. Razvitie serbskoy gosudarstvennosti i Rossiya, 1878 – 1903 gg. / S. I. Danchenko ; Отв. редактор I. V. Churkina ; Ros. akad. nauk, In-t slavyanovedeniya i balkanistiki, Nauch. tsentr obscheslavyan. issled. – М. : ISB, 1996. – 421 s.
2. Vishnyakov Ya.V. Mayskiy perevorot 1903 g. i razvitie serbskoy gosudarstvennosti / Ya.V. Vishnyakov // Dvesti let novoy serbskoy gosudarstvennosti : K yubileyu nachala Pervogo serbskogo vosstaniya 1804–1813 gg. / Отв. ред. V.K.Volkov. – SPb. : Aleteyya, 2005. – S. 201–213.
3. Nikiforov K.V. Serbiya na Balkanah. HH vek / K.V. Nikiforov. – М.: Indrik. – 2012. – 176 s.
4. Shemyakin A.L. Narod i vlast v nezavisimoy Serbii / A.L. Shemyakin // Dvesti let novoy serbskoy gosudarstvennosti: K yubileyu nachala Pervogo serbskogo vosstaniya 1804–1813 gg. / Отв. ред. V.K.Volkov. – SPb. : Aleteyya, 2005. – S.175–201.
5. Ustav Краљевине Србије из 1903. – KRF : Shtampano u drzhavnoj shtampariji краљевине Србије, 1916. : [Elektronniy resurs] – Rezhim dostupu: http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1901#page/1/mode/1up
6. Ustav Краљевине Србије из 1901. – Београд : Drzhavna shtampariji краљевине Србије, 1901. : [Elektronniy resurs] – Rezhim dostupu: http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1903#page/0/mode/1up

Рецензент: кандидат історичних наук, доцент Манжул К.В.